

внутрішньогосподарського розселення у великих південно-східних районах області. Він дуже розповсюджений і в сілках (у різних варіантах, оскільки колишнє колгоспне розселення складалося на базі по-різному історично сформованої мережі сіл, висілків і т.д.).

4. Той же тип (система «центральне село-відділення») здобуває нові риси, доповнюючись серією сезонно-населених пунктів (одні з яких тяжіють до центрального селища і використовуються його жителями, інші відносяться до бригадних сіл чи відділень).

Останні три типи розселення (2, 3, 4) закономірні при великій території господарства і, отже, перспективні як і перший тип, але при максимально припустимому, за умовами господарства, укрупненні сіл і необхідному благоустрої сезонних пунктів.

5. Великий центральний населений пункт доповнюється мережею малих спеціалізованих, частіше постійних сіл, а останні – мережею спеціалізованих пунктів. Такий характер внутрішньогосподарського розселення зустрічається у великих селах тваринницько-землеробської спеціалізації, які використовують велику площу природних кормових угідь.

Представлена типізація сільських поселень, здійснена для Хмельницької області, може бути врахована при формуванні меж нових адміністративно-територіальних утворень базового типу – територіальних громад. Це дозволить створити громади з оптимальною структурою поселень, встановити центри громад на основі вивчення функцій поселень, передусім господарських.

Література:

1. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Дітчук І.Л. Географія Хмельницької області. Навчальний посібник для учнів 8 – 9 класів – Тернопіль, 1995. – 96 с.
2. Ковалев С.А. Сельское расселение (Географическое исследование). / Под редакцией Ю.Г. Саушкина. – Издательство Московского университета, 1963.
3. Хмельницьке обласне управління статистики. Статистичний збірник основних показників соціально-економічного розвитку Хмельницької області за 2000 рік. / За ред. В.В. Сокальського. – Хмельницький, 2000 р.
4. Хмельницьке обласне управління статистики. Статистичний збірник основних показників соціально-економічного розвитку Хмельницької області за 2000 рік. / За ред. В.В. Сокальського. – Хмельницький, 2003 р.
5. Хмельницьке обласне управління статистики. Чисельність та склад населення Хмельницької області (за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року). Статистичний збірник / За ред. В.В. Скальського. – Хмельницький, 2003 р. – 38 с.
6. Хмельницьке обласне управління статистики. Чисельність наявного та постійного населення сільських населених пунктів Хмельницької області (за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року). Статистичний збірник / За ред. В.В. Скальського – Хмельницький, 2003 р. – 69 с.

Summary:

Lyubov Althaim. TYPES OF RURAL SETTLEMENTS IN THE KHELYNITSKYI REGION ACCORDING TO THE ECONOMICAL USAGE OF THE TERRITORY.

In the article characteristics of productive types of the distribution of rural inhabitants in the Khmelnytskyi region has been given. Furthermore, types of regional distribution of the population in the region has been described.

УДК 314 :8 (477.43)

Наталія КРИВИЦЬКА

ПРИРОДНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК СКОРОЧЕННЯ ЙОГО ЗАГАЛЬНОЇ ЧИСЕЛЬНОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Постановка питання. Аналіз статистичних матеріалів підтверджує критичний стан демографічної ситуації не лише в досліджуваному регіоні, а й в Україні. Лише з часу проведення останнього Всеукраїнського перепису населення у 2001 році чисельність мешканців Хмельницької області скоротилась на 29,6 тис. осіб, і станом на 1 січня 2004 року становила 1401,2 тис. осіб. Серед основних причин, що зумовлюють зміну загальної чисельності населення, виділяються інтенсивність міграційних процесів та природного руху населення. Слід зазначити, що для регіону дослідження чинник природного скорочення випереджає міграційний. Депопуляційні процеси в області відбуваються за рахунок істотного підвищення рівня смертності та, на його фоні, поступового зниження народжуваності.

Аналіз попередніх досліджень. Дослідження проблем демографічної ситуації, та природного руху населення зокрема, присвятили свої праці Ф.Заставний [5; 6], В.Джаман [2; 3], Г.Старостенко [10; 11], А.Доценко [4], І.Прибиткова [9] та ін. Їх результати, в черговий раз, підтверджують актуальність та важливість вивчення і дослідження населення, а також процесів, котрі характеризують його.

Саме тому ми ставили за мету дослідити динаміку та географію природного руху населення та його складових, а також виявити регіональні відмінності у відтворенні населення області.

Виклад основного матеріалу. Різке зниження показників природного приросту населення в області пропорційно розпочалось вже після подій 30-40х років ХХ століття, населенню так і не вдалось досягти довоєнних показників ні природного приросту населення, ані його загальної чисельності. Природне скорочення населення в Хмельницькій області розпочалось раніше, ніж по Україні, – з 1990 року. Тоді воно становило 0,9 тис. осіб. Протягом останніх років цей процес поглиблювався і в 1999 році досяг найбільшого значення – 9,6 тис. осіб.

Рис. 1. Динаміка природного руху населення області

Природне скорочення, як стійкий і довготривалий чинник скорочення населення у 2003 році спостерігалось у всіх районах області та містах обласного підпорядкування, крім міста Нетішина (5,0‰), і його показник становив 11,2 тис. Осіб, - що на 9,4 % більше ніж у 2000 році). Найменші ж показники природного приросту спостерігались у Ярмолинецькому (-17,2), Славутському (-15,9) та Новоушицькому (-15,8) районах, це приблизно в 2 рази більше ніж у середньому по області (-7,9‰).

Динаміка природного руху сільського населення явно негативна. У сільській місцевості природне скорочення в 9,5 рази перевищує відповідний показник у міських поселеннях (14,6 особи на 1000 мешканців проти 1,7). Найнижчі показники природного приросту по сільських місцевостях спостерігались у Летичівському (-18,2‰) Деражнянському (-19,8) та Ярмолинецькому (-20,4) районах. Що стосується міських поселень, то найвищий природний приріст у Дунаєвецькому та Теофіпольському районах, а найнижчий у Кам'янець-Подільському – -1,1, -0,7, -10,4, відповідно. Окремо слід розглянути міста обласного підпорядкування серед яких чітко виділяються м. Нетішин (єдина адміністративна одиниця в області із природним приростом населення), м. Хмельницький (де у 2003 році кількості народжень та смертей були однаковими) та м. Шепетівка (із найбільшим природним скороченням населення серед міст обласного підпорядкування).

Природний рух населення залежить від співвідношення народжуваності та смертності. Та незважаючи на незначне зростання чисельності народжених, котре спостерігається в області вже на протязі двох років (2002 і 2003р.р.), враховуючи нестримний ріст смертності населення, показники природного скорочення в області не знижуються.

У 2003 році зареєстровано 12251 народжених, що на 1,5 % більше ніж у попередньому і на 25,3 % менше, ніж у 1995 році. Тоді в області у середньому народжувалося 45 дітей, а зараз лише 34 малюка за добу. Загалом, на протязі 13 років (1990-2003рр) абсолютна чисельність народжених у міських поселеннях зменшилась в 1,65 рази, а в сільській місцевості – у 1,3 при зменшенні коефіцієнта народжуваності з 12,9 до 8,7 на 1000 мешканців, він усе ж залишався більшим, ніж у цілому по Україні (8,5). За чисельністю народжених на 1000 осіб населення область займає дев'яте місце в країні, поступаючись сусіднім Тернопільській, Рівненській, Чернівецькій, де цей показник становив 9,3; 12,0; 9,9 відповідно.

**Природний рух населення Хмельницької області за 1995-2003 роки
(на 1000 мешканців)***

Адміністративні одиниці	Кількість народжених			Кількість померлих		
	1995	2000	2003	1995	2000	2003
По області	10,8	8,5	8,7	15,6	15,5	16,6
Міста						
Хмельницький	11,0	7,6	9,2	8,5	8,8	9,2
Кам.-Подільський	10,1	7,2	7,7	9,1	8,1	8,9
Нетішин	11,3	8	10,9	4,1	5,1	5,9
Славута	11,3	8,8	10,5	10,3	10,9	12,7
Шепетівка	11,2	9,7	9,8	12,9	13,4	15,3
Старокостянтинів	-	8,7	10,5	-	10,2	11,5
Райони						
Білогірський	12,6	10,3	8,9	17,4	17,5	17,5
Вінковецький	9,4	8,6	7,2	20,4	20,6	22,5
Волочиський	10,6	7,6	8,0	17,2	16,9	18,6
Городоцький	11,1	9,0	7,7	20,0	18,5	20,0
Деражнянський	10,8	8,9	8,0	21,0	21	22,5
Дунаєвецький	10,2	9,1	8,9	18,4	16,8	18,7
Ізяславський	11,8	9,2	8,6	17,7	18,9	19,4
Кам.-Подільський	9,5	8,3	8,6	20,7	21,7	21,0
Красилівський	11,6	9,6	8,7	16,9	16,9	19,0
Летичівський	9,3	7,8	7,6	19,8	19,1	21,0
Новоушицький	10,5	7,7	6,7	19,3	19	22,5
Полонський	12,3	8,7	9,3	16,1	15,8	17,6
Славутський	12,5	10,8	8,9	23,0	23,2	24,8
Старокостянтинівський	11,9	9,5	9,3	15,4	22,8	21,9
Старосинявський	9,9	8,5	8,0	17,8	17,7	20,2
Теофіпольський	12,0	10,8	10,0	16,8	17,1	18,5
Хмельницький	9,0	8,5	8,7	22,0	24,3	22,0
Чемеровецький	9,8	7,2	7,1	19,2	19,3	20,6
Шепетівський	13,3	10,3	9,0	20,1	19,2	18,8
Ярмолинецький	8,7	7,7	7,6	20,0	22,1	24,8

*Складено на підставі даних [7; 12]

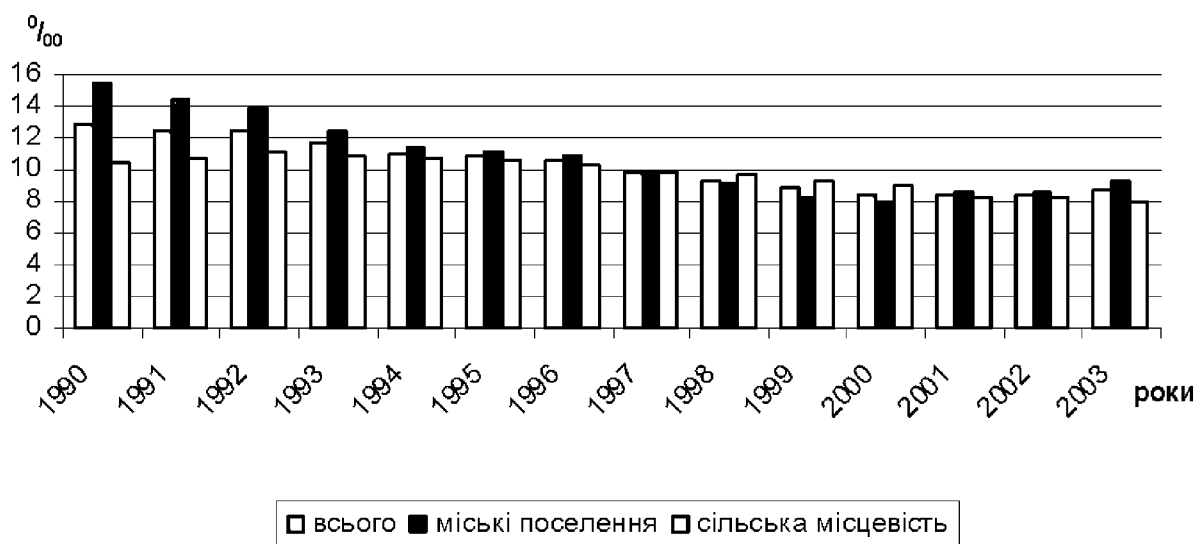

Рис. 2. Динаміка народжуваності населення за 1990-2003 роки (на 1000 мешканців).

Найвищий рівень народжуваності у 2003 році зареєстровано в місті Нетішині (10,9‰) та Дунаєвецькому, Шепетівському, Славутському, Теофіпольському районах, де він коливався від 8,9 до 10,0 народжених на 1000 мешканців, а найнижчим цей показник був у місті Кам'янець-Подільському та Чемеровецькому районі (7,7 та 6,7 народжених на 1000 мешканців відповідно).

Щорічно зменшується і спеціальний коефіцієнт народжуваності (кількість народжених на 1000 жінок фертильного віку). Якщо у 1990-1991 роках цей показник становив 57,3, то в 2002-2003 роках він скоротився у 1,6 рази, це у той час, коли чисельність жінок у віці 15-49 років за цей період зростає. Привертає увагу й зменшення коефіцієнтів повікової народжуваності не лише у жінок старшого віку, що можна було б пояснити відмовою від народження наступних дітей, а у всіх вікових групах (найбільше в жінок віком 20-24 роки). Більшість народжених дітей – це перші діти, їх частка складає 56,8%. 33,4% новонароджених стали другою дитиною в сім'ї, треті, четверті і т.д. діти – це скоріше виняток ніж закономірність.

Не сприяють підвищенню рівня народжуваності і сучасні шлюбно-сімейні відносини. За останні роки загальна ситуація, що стосується шлюбів та розлучень в області, помітно погіршилася. Протягом тривалого часу на 1000 мешканців реєструвалось 7-8 шлюбів та більше 3 розлучень. Так у 2003 році було зареєстровано 11270 шлюбів, що у 1,2 рази менше ніж в 1991 році. Причому у високосні роки скорочення було більш різким. Натомість, розлученість не мала чітких тенденцій до зростання чи скорочення. У 2003 році цей показник становив 5181 випадок. Як результат, зростає шлюбна нестійкість сімейних відносин. Не дивлячись на останню, більшість дітей народжуються у матерів, котрі перебувають у зареєстрованому шлюбі, але все ж таки у 2003 році на території області 14,3% немовлят народились у матерів-одиначок.

Другою складовою природного руху населення є смертність, роль якої у його формуванні в умовах спаду народжуваності підвищується. За останні тринадцять років смертність населення зростає на 14,05 % і в 2003 році склала 23,44 тис. осіб. Зростання кількості померлих тривало до 1997 року, протягом 1998-2000 років число померлих було дещо стабілізувалося та надалі кількість смертей повільно, але впевнено росте. У 2003 році у області зареєстровано померлих на 1,6 % більше, ніж у попередньому році.

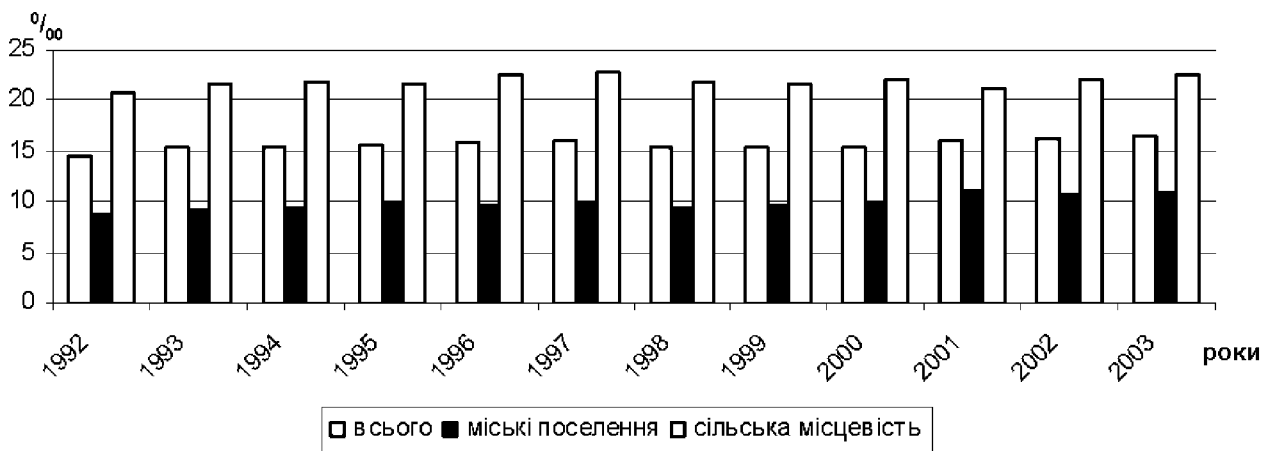

Рис. 3. Динаміка смертності населення за 1990-2003 роки (на 1000 мешканців)

Кількість померлих зростає в 16 районах і у всіх містах обласного підпорядкування. Найвищі темпи приросту цього показника спостерігались у Новоушицькому, Ізяславському, Старосинявському, Вінковецькому, Ярмолинецькому районах, у містах Шепетівці та Славуті (5,3-8,0%). Рівень смертності, при середньо обласному показнику 16,6 осіб на 1000 мешканців, змінювався від 5,9 у місті Нетішині до 24,8 померлих на 1000 мешканців у Ярмолинецькому районі. За період з 1990 року коефіцієнт смертності зріс від 13,5 до 16,6 ‰, у тому числі по міських поселеннях цей показник зріс з 8,1 до 11,0, а в сільській місцевості – відповідно з 18,6 до 22,6. Коефіцієнт смертності по області перевищує цей показник по Україні (16,6 проти 16,0) і є значно вищим, ніж у сусідніх областях: Чернівецькій, Рівненській, Тернопільській (13,6; 13,7; 14,9 відповідно).

При зменшенні кількості народжених особливе місце посідає смертність немовлят. Рівень дитячої смертності у 2003 році порівняно з 2000 знизився від 12,0 до 7,0 померлих на 1000 народжених і був найнижчим в Україні. Основними причинами дитячої смертності були стани, що

виникли в перинатальному періоді та вроджені аномалії, а також нещасні випадки, хвороби органів дихання, інфекційні та паразитичні хвороби.

Серйозною проблемою залишається смертність населення в працездатному віці. За десятирічний період смертність населення працездатного віку зросла на 15,4 відсотка. Частка померлих у працездатному віці серед загальної кількості померлих зросла з 17,7% у 1990 році до 18,4% у 2000 році і склала 4153 особи.

Закономірністю є перевищення смертності чоловіків над смертністю жінок, що зумовлено, як біологічними чинниками так і різними способами життя, праці і т.п. У 2000 році рівень смертності чоловіків становив 833 особи на 100000 жителів, у жінок – 199 особи. У порівнянні з 1990 роком смертність чоловіків зросла на 18,5%, жінок – зросла на 4,2 %.

Висновки та рекомендації. З викладеного вище бачимо, що для населення Хмельницької області показники природного приросту, рівня народжуваності та смертності приблизно рівні пересічним по Україні в цілому. А тому для населення області характерні ті ж проблеми, що і для країни.

Для досягнення позитивних змін у структурі природного приросту, як області так і країни в цілому, потрібно вирішити цілий ряд як демографічних (депопуляція населення, деформація вікової структури населення, негативний механічний приріст), так і суто економічних проблем, котрі створюють багатообіцяючі умови для прискорення депопуляційних процесів. Однією із причин падіння рівня народжуваності є соціально-економічна нестабільність у країні. Проте основною її назвати не можна тому, що рівень народжуваності у суспільстві встановлюється під дією складного комплексу різноманітних чинників, що визначають сімейну потребу в дітях і створюють умови для її реалізації. Постійне зниження народжуваності з року в рік зменшує діаметр основи статеві-вікової піраміди. На рівень смертності впливає також і стан навколишнього середовища та соціальна захищеність людини, добробут та культурні звичаї людей. Тому для вирішення даних проблем потрібно проводити чітко обґрунтовану, виважену та тривалу демографічну політику, і залученням фахівців різних відомств.

Література:

1. Дехтяренко Ю.Ф., Гринчук Н.М., Демографічна ситуація як індикатор ефективності розвитку регіону (на прикладі м. Києва) // Статистика України. – 2003. – № 3. – С. 22-26.
2. Джаман В.О. До проблеми територіальних особливостей демографічних процесів в Україні // Український географічний журнал. – 1998. – №3. – С.13-18.
3. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
4. Доценко А.І. Районування розселення як проблема удосконалення його територіальної організації // Український географічний журнал. – 2001. – №1. – С.16-21.
5. Заставний Ф.Д. Населення України. – Львів: Край, Просвіта, 1993. – 224 с.
6. Здоровцов О.І., Коротеєв М.А., Прасол В.О. Демографічна ситуація в сільській місцевості України і державні заходи щодо її поліпшення // Економіка АПК. – 2001. – №9. – С. 113-119.
7. Матеріали Хмельницького обласного управління статистики.
8. Попова Т.В. Актуальні проблеми демографії на селі // Наук. вісн. Національного аграрного ун-ту. – К., 2002. – Вип. 52. – С. 126-128.
9. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: АртЕк, 1997. – 256 с.
10. Старостенко Г. Методологія і практика досліджень відтворення населення України (регіональний аспект). – К.: УФЕІ, 1997. – 270 с.
11. Старостенко Г. Новітні демографічні тенденції в Україні // Економіка України. – 1998. – № 5. – С. 22-30.
12. Хмельниччині 60 років. Статистичний збірник. Хмельницький, 1997р. – 480 с.

Summary:

Natalija Kryvytska. THE NATURAL MOVEMENT OF POPULATION AS A FACTOR OF ITS GENERAL QUANTITY DECREASING (BASED ON THE MATERIALS OF KHMELNYTSKYI REGION).

The indices of the natural movement of population are generally discovered and their regional differences are investigated. The birth and death rate estimation as the main factor of the quantity decreasing is presented and proved.